

Благодійні та волонтерські організації як суб'єкти правовідносин із недержавного соціального забезпечення

Анна Олександрівна Панченко¹, Володимир Васильович Завальнюк²

Опубліковано	Секція	УДК
30.09.2025	Право	364.6:061.2

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17620002>

Анотація. У статті досліджуються благодійні та волонтерські організації як суб'єкти правовідносин із недержавного соціального забезпечення.

Встановлюється, що ці суб'єкти можуть реалізуватися у правовідносинах різної галузевої природи: адміністративних, цивільних, корпоративних, фінансових, податкових тощо. У статті доводиться, що вони також можуть бути учасниками соціально-забезпечувальних правовідносин, зокрема правовідносин із недержавного соціального забезпечення як одного із їх видів.

На основі опрацювання практики функціонування окремих благодійних та волонтерських організацій виснується, що в сучасних умовах, особливо в період дії воєнного стану, ці суб'єкти відіграють важливу роль в процесі профілактики настання, зниження чи подолання впливу складних життєвих обставин (соціальних ризиків), що вказує на соціально-захисну складову їх діяльності.

Авторами виділяється дві групи ознак, які властиві благодійним та волонтерським організаціям як суб'єктам правовідносин із недержавного соціального забезпечення: загальні та спеціальні. Найважливішими серед другої групи є основна мета їх діяльності у вигляді благодійної діяльності в одній чи декількох сферах, які визначені у Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Серед них важливе місце посідає сфера соціального захисту.

Аналіз змісту Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» дає підстави стверджувати, що зазначений акт, передусім, містить норми цивільного права (засади діяльності, порядок створення та функціонування, припинення благодійних організацій тощо). У Законі також є норми господарського права (щодо управління благодійними організаціями, особливого правового статусу благодійних організацій через їх неприбутковий характер тощо) та фінансового права (наприклад, стосовно пільг у сфері оподаткування).

Авторами доводиться доцільність розширення змісту Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» за рахунок норм права соціального забезпечення. Пропонується закріпити окрему статтю із визначенням сфер соціального захисту, на які поширюється благодійність. Запропоновано її редакцію.

¹ кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса, e-mail: anna.onua@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6230-4171>

² доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри загальної теорії права та держави, Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса, <https://orcid.org/0000-0002-1057-3852>

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна політика, соціальні ризики, недержавне соціальне забезпечення, благодійна діяльність, благодійні організації, волонтерська діяльність, вразливі групи населення, законодавство України.

Charitable and volunteer organizations as subjects of legal relations in non-state social security

Abstract. The article studies charitable and volunteer organizations as subjects of legal relations on non-state social security.

It is established that these subjects can be implemented in legal relations of various legal nature: administrative, civil, corporate, financial, tax, etc. The article proves that they can also be participants in social security legal relations, in particular, legal relations on non-state social security as one of their types.

Based on the study of the practice of functioning of individual charitable and volunteer organizations, it is concluded that in modern conditions, especially during the period of martial law, these subjects play an important role in the process of preventing the onset, reducing or overcoming the impact of difficult life circumstances (social risks), which indicates the social and protective component of their activities.

Two groups of features are distinguished that are inherent in charitable and volunteer organizations as subjects of legal relations on non-state social security: general and special. The most important among the second group is the main purpose of their activity in the form of charitable activities in one or more areas defined in the Law of Ukraine "On Charitable Activities and Charitable Organizations". Among them, the sphere of social protection occupies an important place.

Analysis of the content of the Law of Ukraine "On Charitable Activities and Charitable Organizations" gives grounds to assert that the specified act, first of all, contains civil law norms (principles of activity, procedure for creation and functioning, termination of charitable organizations, etc.). The Law also contains norms of economic law (regarding the management of charitable organizations, special legal status of charitable organizations due to their non-profit nature, etc.) and financial law (for example, regarding tax benefits).

The authors prove the expediency of expanding the content of the Law of Ukraine "On Charitable Activities and Charitable Organizations" at the expense of social security law norms. It is proposed to establish a separate article defining the spheres of social protection to which charity applies. Its wording is proposed.

Keywords: social protection, social security, social policy, social risks, non-state social security, charitable activities, charitable organizations, volunteer activities, vulnerable groups of the population, legislation of Ukraine.

Вступ

Постановка проблеми. Створення штабів допомоги, фондів, заснування численних благодійних організацій для збору коштів для допомоги Збройним силам України, постраждалим від воєнних дій, внутрішньо переміщеним особам та іншим соціально вразливим категоріям громадян сприяли швидкому набуттю популярності культурою благодійності в Україні, яка і так має давні коріння. До участі у благодійній діяльності залучена більшість із населення, благодійні фонди користуються високою довірою. У цей же час, не можна не зазначити проблему розповсюдження випадків зловживань з боку недобросовісних осіб, створення шахрайських схем через відсутність дієвих інструментів контролю [1, с. 980-981].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Увага до ролі благодійних та волонтерських організацій у спеціальній юридичній літературі здебільшого приділялась саме в світлі адміністративних (Р.А. Сербия [2]), цивільних (І.І. Шпуганич [3]), корпоративних (Н.С. Бутрин-Бока [1]), фінансових (Я.М. Буздуган [4]) та деяких інших видів правовідносин.

Дійсно, благодійні та волонтерські організації можуть реалізуватися у правовідносин різної галузевої природи: із акумуляції та розподілу коштів, сплати податків та отримання податкових пільг, найму на роботу працівників тощо. Проте саме через призму соціального захисту зазначені суб'єкти досі розглянутими не були.

Метою статті є дослідження благодійних та волонтерських організацій як суб'єктів правовідносин із недержавного соціального забезпечення.

Результати

Недержавне соціальне забезпечення набуло свого комплексного дослідження на рівні теорії права соціального забезпечення порівняно недавно (дисертація А.О. Панченко «Недержавне соціальне забезпечення як форма соціального захисту» (2025 рік) [5]. У цілому на рівні доктрини як самостійна організаційно-правова форма в структурі соціального захисту України визнається воно не всіма, що, як доводиться, – абсолютно невиправдано. Ця форма представлена через значне коло видів недержавного соціального забезпечення, одним із яких є благодійна діяльність, яка також може набувати різних проявів.

Нині благодійні організації переймають на себе низку функцій, з-поміж іншого, і з соціального захисту населення. Так, наприклад, благодійний Фонд «Там де живе надія» (м. Львів) займається приготуванням, роздачою їжі та одягу для осіб похилого віку та бездомних, благодійна організація «Благодійний фонд «Киян» (м. Київ) здійснює комплексну реабілітацію дітей з інвалідністю, благодійний фонд «Серця майбутнього» (м. Київ) надає допомогу дітям із вродженими вадами серця тощо [6].

В Україні на сьогодні існує досить багато волонтерських організацій, які допомагають ЗСУ. Прикладами таких можуть слугувати «Повернись живим», «Армія SOS», «Крила Фенікса», «Народний проект», «Combat-UA», «Волонтерська сотня», «ДемАльянс допомога» та інші. Серед напрямів їх діяльності доцільно зазначити: розробку та виготовлення дронів, забезпечення амуніцією та обладнанням для медичної допомоги та психологічної підтримки, плетіння маскувальних сіток, надання гуманітарної допомоги та інші.

Благодійною та волонтерською діяльністю можуть займатись і окремі фізичні особи, що ми можемо особливо спостерігати з початком війни. Як вдало зазначається в літературі: «Згуртованість українського народу, який об'єднав свої сили у прагненні допомагати і підтримувати, потребує водночас і юридично правильного оформлення та реалізації такої благородної мети» [7, с. 62].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI, благодійна організація – це юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених цим Законом, як основну мету її діяльності.

Термін «організація» (франц. *organization* від лат. *organize* – надавати впорядкованого вигляду) може розкриватися під різними кутами зору: 1) як певне соціальне утворення («суспільний організм»); 2) як сукупність процесів чи дій, що ведуть до створення й удосконалення зв'язків між частинами цілого; 3) як внутрішня упорядкованість, узгодженість взаємодії більш чи менш диференційованих частин цілого, зумовлена його будовою [4].

Законодавчо закріплена дефініція поняття «благодійна організація» дає можливість сформулювати дві групи ознак такого досліджуваного суб'єкта: 1) ознаки, притаманні усім юридичним особам приватного права; 2) спеціальні ознаки, які властиві їм як суб'єктам соціально-забезпечувальних правовідносин.

Так, під час виділення ознак в рамках першої групи слід звернутись до цивільного та господарського законодавства.

Згідно зі ст. 80 Цивільного кодексу України «юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку». Напрацювання вчених, переважно цивілістів, також дають можливість виокремити ознаки, властиві для всіх юридичних осіб, передусім: наявність державної реєстрації, організаційна єдність та відокремлене майно. Юридичні особи приватного права на основі такого критерію диференціації, як мета діяльності конкретного суб'єкта (отримання/без-прибутку), можуть бути як підприємницькими, так і непідприємницькими (ст.ст. 83, 84, 85).

Варто звернути увагу на існування відмінного підходу до підстав їх розмежування. Так, наприклад, пропонується головною відмінністю підприємницьких організацій від непідприємницьких визначати те, що для перших господарська діяльність є основною, а других може виступати допоміжною, такою яка забезпечує їх участь у майновому обороті. Досить оригінально у дисертації О.Ю. Літвіна «Правове положення благодійних організацій в Україні» вказується те, що «основною метою чи цілями створення неприбуткової організації є досягнення суспільних благ (користі), тобто «виконання того чи іншого змістовного завдання, так званої місії, що з різних причин може мати «негрошову» цінність для засновників» [8, С. 60-61].

Проте, із законодавчого визначення благодійної організації бачимо вказівку на її основну мету – благодійну діяльність, під якою у ст. 1 Закону пропонується розуміти «добровільну особисту та/або майнову допомогу для досягнення визначених Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара». Цілями, своєю чергою, Закон називає «надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених Законом, а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах». До таких сфер законодавець відносить освіту, охорону здоров'я, екологію, довкілля та охорону тварин, подолання бідності, соціальний захист та забезпечення, захист населення у надзвичайних ситуаціях та багато інших.

Як бачимо зі змісту статті, соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги і подолання бідності, допомога постраждалим внаслідок катастроф, збройних конфліктів і нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах – займають вагоме місце серед основних сфер, на які спрямована благодійність, що передбачено у ст. 3 Закону.

Зазначене дозволяє говорити про благодійні організації як суб'єктів правовідносин із недержавного соціального забезпечення, а отже, вказувати також на їх вагомий роль, з-поміж іншого, у боротьбі із соціальними ризиками.

Повернемося до того, що вказівка у Законі на основну мету діяльності, на нашу думку, не виключає можливості для благодійних організацій мати додаткову мету, з-поміж іншого якою може виступати отримання прибутку.

Положення законодавства України дозволяє виділяти ще один варіант поділу юридичних осіб: на прибуткові та неприбуткові. Так, метою неприбуткових організацій слугує не одержання прибутку, а провадження благодійної діяльності та меценатства і іншої діяльності, передбаченої законодавством (п. 14.1.121 ПК України).

По суті вживання двох категорії «непідприємницькі» та «неприбуткові» лише ускладнює розуміння, створює простір для пошуку відмінностей між ними, а тому –

свідчить про необхідність формування уніфікованого понятійного апарату, та основі нього – здійснення єдиної класифікації. Ми переконані, що саме друга із запропонованих в рамках цієї роботи є більш вдалою з практичних міркувань. Адже вказівка на основну мету діяльності дозволяє говорити й про можливість отримання прибутку (дохід), проте із застереженням про те, що використовуватись такий прибуток повинен за для досягнення основної мети.

Враховуючи зазначене, окреслений підхід повинен знайти своє вираження на законодавчому рівні, адже можливість для благодійних організацій отримувати дохід від ведення господарської діяльності означала б наявність додаткового джерела фінансування для досягнення їх цілей. Проте, слід підтримати висвітлену на рівні наукових праць думку про необхідність у той же час закріпити обов'язок благодійної організації використовувати отриманий прибуток на реалізацію основної (статутної) мети [6, с. 64].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року № 3236-VI, волонтерська діяльність розуміється формою благодійної діяльності – «добровільною, соціально спрямованою, неприбутковою діяльністю, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги» [9].

Волонтерська діяльність у сучасних умовах стала для України дуже поширеним явищем. Зроблений акцент на цьому був навіть українською владою. Постановою Верховної Ради України від 17.01.2017 року № 1822-VIII було започатковано нове свято – День українського добровольця. В період дії воєнного стану волонтерська діяльність стала вагомим інструментом недержавного соціального забезпечення.

Волонтери, як демонструє практика, беруть досить важливу участь у недержавному соціальному забезпеченні. Згідно з Законом України «Про волонтерську діяльність», вони можуть діяти самостійно або на базі організації чи установи (ст. 7 Закону України). Та і в цілому окремі фізичні особи можуть виступати надавачами соціальних послуг, волонтерської допомоги, бути учасниками донорства або трансплантаційної діяльності тощо. Порядок їх діяльності, здебільшого, визначається на підставі добровільно взятих на себе із альтруїстичних мотивів зобов'язань.

Слушними, з огляду на зазначене, видаються напрацювання С.М. Синчук, яка, характеризуючи суб'єктів правовідносин соціального забезпечення, зазначає про існування т.з. «нетрадиційних для державної системи соціального захисту суб'єктів», які сприяють тому, щоб особа, яка зіштовхнулась із соціальним ризиком, отримала «надання» в рамках соціального забезпечення [10, с. 137]. Саме такими вчена називає волонтерів, окремих фізичних осіб, благодійні організації тощо, які наділені відповідним галузевим правовим статусом. Проте, такі суб'єкти можуть виступати як суб'єктами, які сприяють наданню окремих видів соціального забезпечення, так і власне надавачами. Додатково до морально-етичних засад досліджуваної діяльності, вчена зазначає, що правовим підґрунтям для благодійної діяльності слугує «соціальне зобов'язання «заможних» соціально підтримувати нужденних та забезпечувати їх» [10, с. 138].

Що важливо, віднесення певних суб'єктів до груп «надавач», «суб'єкт, який сприяє наданню соціального забезпечення» буває умовним, адже їх ролі можуть бути не чітко визначеними та змінюватись залежно від виду підтримки [5, с. 172].

На відміну від благодійної діяльності, порівняно недавнє законодавче окреслення досліджуваних суспільних відносин зумовлює поки недосконалість нормативно-правової бази у сфері волонтерської діяльності. Крім цього, недостатньо опрацьованою є проблематика волонтерства в спеціальній літературі: окремі проблеми висвітлені фрагментарно; немає єдності серед науковців щодо юридичної природи цього явища тощо.

Висновки

Отже, характеризуючи благодійні організації та волонтерські, зокрема, як суб'єктів правовідносин із недержавного соціального забезпечення, доцільно виділити дві групи їх ознак: загальні та спеціальні. Найважливішими серед другої групи є основна мета їх діяльності у вигляді благодійної діяльності в одній чи декількох сферах, які визначені у Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», серед яких важливе місце в контексті нашого дослідження посідає сфера соціального захисту.

Аналіз змісту Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» дає підстави стверджувати, що зазначений акт, передусім, містить норми цивільного права (засади діяльності, порядок створення та функціонування, припинення благодійних організацій тощо), крім того, є посилання на Цивільний кодекс України як один із основних актів, яким регулюються суспільні відносини у досліджуваній сфері (ст. 2). У Законі також є норми господарського права (щодо управління благодійними організаціями, особливого правового статусу благодійних організацій через їх неприбутковий характер тощо) та фінансового права (наприклад, стосовно пільг у сфері оподаткування). Проте, враховуючи соціально-орієнтовану природу власне явища благодійництва – здійснення фінансової чи іншої підтримки, мета якої полягає у забезпеченні покращення матеріального чи соціального становища тих чи інших категорій осіб, окремих громадян, необхідним вбачається розширення змісту акту нормами права соціального забезпечення.

Видається доцільним доповнити Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» окремою статтею із визначенням сфер соціального захисту, на які поширюється благодійність, виклавши її у такій редакції: «1. Благодійна діяльність у сфері соціального захисту включає соціальну підтримку малозабезпечених осіб; соціальну реабілітацію безробітних, осіб з інвалідністю, інших осіб, які через свої фізичні чи інтелектуальні особливості, інші обставини не можуть самостійно реалізувати свої права та законні інтереси; надання допомоги постраждалим в результаті стихійних лих, катастроф природного чи техногенного характеру, соціальних, національних, релігійних конфліктів, жертвам репресій, біженцям, внутрішньо переміщеним особам; сприяння укріплення престижу та ролі сім'ї в суспільстві; захист материнства, дитинства, батьківства; соціальну реабілітацію дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, безпритульних дітей, інших дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах; надання безкоштовної юридичної та правової допомоги. 2. Законами України можуть визначатися додаткові напрями благодійної діяльності у сфері соціального захисту». Крім цього, доцільним було б закріпити в зазначеному Законі України порядок здійснення соціального обслуговування або надання матеріальної підтримки (наприклад, форму та умови договору, порядок фінансування надання послуги чи речі, іншого майна тощо) [5, с. 220].

Список використаних джерел

1. Бутрин-Бока Н.С. Благодійна організація як суб'єкт корпоративних відносин: сучасний стан національного законодавства. *Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції "MODERN RESEARCH IN WORLD SCIENCE"*, 26-28.02.2023. Львів, Україна. С. 977-982.
2. Сербия Р.А. Права й обов'язки благодійної організації як суб'єкта адміністративних правовідносин. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6601/Serbin%20nauk%20pra%2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. Шпуганич І.І. Благодійні організації як суб'єкти цивільного права: дис. ... к.ю.н.: спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне

приватне право/ Шпуганич Ірина Ігорівна; Тернопіл. нац. екон. ун-т. Тернопіль, 2018. 215 с.

4. Буздуган Я.М. Благодійні організації як суб'єкти фінансового права й фінансових правовідносин. *Віче*. 2014. № 14. С. 2-5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2014_14_2.

5. Панченко А.О. Недержавне соціальне забезпечення як форма соціального захисту: дис. ... д.ю.н.: 12.00.05. Одеса, 2025. 392 с.

6. Перелік благодійних організацій та фондів України. URL: <https://rating.ufb.org.ua/rating/fund?id=286>

7. Бобик І.І. Поняття та ознаки благодійних організацій як учасників цивільних правовідносин. *Удосконалення правового регулювання статусу невідприємницьких організацій в Україні: Збірник наукових праць (за результатами роботи «круглого столу»)*. К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2014. 72 с. С. 62-65.

8. Літвіна О.Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні : дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.03/ Літвіна Ольга Юріївна. Харків, 2003. 190 с.

9. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42. Ст. 435.

10. Синчук С.М. Правовідносини соціального забезпечення: суб'єкти, зміст, об'єкти: монографія/ С.М. Синчук. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 422 с.